

A kétarcú ember.

Mózes az ember teremtéséről szólva hangsúlyozottan mondja, hogy Isten a maga képére teremtett embert két alakban állította bele a világba: „férfiúvá és asszonnyá teremté őket“. (Gen. 1, 27.) Azt jelenti ez: hiába beszélünk mi általában „ember“-ről, a valóságban ez az egyetemes ember nincsen sehol, — férfiak vannak és nők, akik minden közösségük mellett is különböznek egymástól. És pedig annyira különböznek, hogy kultúrájuk és történetük folyamán bármennyire igyekeznek lényük egyező vonásait érvényre juttatni s olyan társadalomról álmodozni, amelyben egyszerűen „csak“ embernek érezhetné magát mindenikük, eredeti, — mondhatnók: teremtésbeli — különbségüket nem tudják eltüntetni s életük hol a kölcsönös egymásratalálás, hol az egymással vívott harc jegyében játszódik le. Platon a *Symposion*-ban a komédiaíró Aristophanes szájával említi a mesebeli androgynokat, akik egyszerre voltak férfiak és nők; de ezt a furcsa mitológiát maga is az ember ferdeségeit látó szatirikussal mondatja el, annyira nem veszi komolyan és képtelenségnek tartja.

Az embernek ezt a kettősségét: férfivá és nővé különülését általában a faj életének fenntartásával, a szaporodás szükségletével szokták indokolni, holott egészen nyilvánvaló, hogy ennek a nemi differenciálódásnak semmiféle metafizikai indoka nincs. Vannak élőlények, melyek vidáman szaporodnak anélkül, hogy ez a nemi különbség megvolna egyedeikben. Fennáll tehát a lehetőség, hogy a szaporodásnak valami illetén alakja az ember életében is meg lehetne. Az ember kétneműsége ennél fogva olyan őseredeti tény, mely a teremtés két külön céljának kifejezése. Nem lehet azonos a férfi és a nő hívatása a világban, ha egyszer ennyire különböznek. Még a felületes vizsgálódó előtt is feltűnik, hogy különbözőségük nem pusztán a nemi jellegekre és a nemi életre szorítkozik, hanem egész testi és lelki alkatuk annyira más, hogy éppen ezen az alapon az egész emberi életnek két külön formájáról: a férfi és a nő más-más életéről szólhatunk.

A könnyen hozzáférhető és szembeszökő testi különbségekről mi itt nem akarunk beszélni, mert bennünket a belső ember, a lélek jelenségei érdekelnek. A testi vonások csupán ennek a kedvéért kerülhetnek szóba, de semmi esetre sem vagyunk abban a durva felfogásban, hogy valakinek azért van férfilelke, mert férfiúi testi alkata okozza ezt, s hogy a női lélekalkat a nő testi adottságainak következménye. Igazi férfit nővé és igazi nőt férfivá a világ legnagyobb operateurje se változtathat át — se testileg, se lelkileg. Test és lélek ugyanis a legbensőbb korrelációban lévén, csak egyetlen cél

érdekében jöhetnek létre, mely az egyik oldalon testi, a másikon viszont lelki alakban keres kifejezést. Valami szellemi célgondolat, valami a világban megvalósulni vágyó érték magyarázhatja csupán mind a férfiúi, mind a női létformát. Nemcsak testi, hanem lelki nemiség is van ennél fogva, s mi most éppen erről szeretnénk jellemzést adni.

Az által, hogy az ember férfi és nő, lényének két létcentruma van: a férfiúság és a nőiség. A kettő együtt alkot egy egészet, melyben az egész emberi élet elfér. Külön-külön mindegyik töredék, mely ellenállhatatlanul a kiegyesülés felé hajtja mind a férfit, mind a nőt. És pedig természetes, hogy ez a kiegyesülés nem érhető el férfinak férfival, vagy nőnek nővel való egyesülésével, mert azonos minőségű töredékek nem tehetik teljessé egymást: a hiányzó résznek másmilyennek kell lennie, mint a meglévő. Ebből következik, hogy minden férfi és minden nő, a maga egyéni mivoltában valami végtelen magányosságot, igazi metafizikai elhagyatottságot érez, melyből szeretne valahogy kitörni. Így születik meg benne a kiegyesülés vágya, mely a másik nem felé hajtja, egyik legősbibb ösztön: a szexuális-erótikus intenció alakjában. E vágyban tudattalanul és tudatosan egy olyan lényt keresek, mint fajilag magam vagyok, tehát embert, — azonban olyan embert, aki mégis másképpen ember, mint önmagam: a férfit a nőt, s a nő a férfit érzi a maga kiegyesítőjének. Olyan valóságok ezek, mint a jobbkezes, meg a balkezes, a balláb, meg a jobb láb, — kéz és láb mindegyik, de másképpen. Egyik a másikkal ki nem cserélhető, s az egész emberhez mind a kettő hozzátartozik.

A nemek azért vonzódnak egymáshoz ellenállhatatlanul, mert külön-külön nem élhetik a teljes életet: nem lehet se a férfi, se a nő egymagában igazi, egész ember. A teljes emberség csak az egységükből jöhet létre. A kezdő élmény, tehát az Én magányosságára való ráébredés. Sokat tud mondani erről az ifjúkor lélektana, mely számon veszi azokat a lelki válságokat, melyekben mély magányosságát fölfedezi az ifjú lélek. Erre következik egy más-nemű idegen lélek keresésének a vágya, majd harmadik lépésként ennek beteljesedése a lelki-testi egyesülésben, mikor a megnyugvás boldogsága annak a jele, hogy a kiegyesülés megtörtént: az egység elérhető és a kínzó magányosság élménye eloszlott. Az egyén ebben a kiegyesülési vágyban egyént keres. Nem minden férfi jó erre minden nőnek, se megfordítva. Minden férfi szerelme céljául egy bizonyos nőt keres, és minden nő egy bizonyos férfiról álmodik. Mert a szerelem Hegel találó szavai szerint egy másik emberrel való *egy-voltunk* tudata, akinek — mint Aristoteles mondja — mindazt a jót kívánjuk, amit magunknak, de nem önmagunkért, hanem őérette. A szerelemben tehát mintegy elmosódik a két személy, az Én és a Te, határai s egy mi-ketten élményben fonódnak egybe s ezáltal mind a ketten többnek érzik magukat, mint voltak külön-külön szerelmük születése előtt. Ebből olyan intimitás, olyan bensőség támad köztük, mely minden válaszfalat ledönt.

Metafizikai szemszögből nézve ez az élmény a szerelem létalapja. Különös élmény, amely hidat ver két egymástól idegen lény között, akiket a „Mi ketten egyek vagyunk!” boldogító tudatában egyesít. De éppen azért, mert ez az egyesülés nem egy a két lény valóságos egygyéválásával, hiszen az összetartozás tudatán túl mind a ketten megőrzik tovább is a saját énvoltuk tudatát, a szerelem állandó nyugtalanság, ingadozás a két pólus között s hol az egyik, hol a másik látszik benne uralkodónak, aki körül forog az egész egység-élmény. Ez a kínzó nyugtalanság csak a szerelmi élmény csúcspontján, a nemek egyesülésének ekstatikus orgazmusában oldódik fel, mikor a gyönyörben szinte elvész az öntudat és a szerelmes a saját énjének a megsemmisüléséhez jut el. Ezért rokon egymással a halál és a szerelem: a „halálos szerelemben” a szerelmes a szerelmesében kíván meghalni, hogy mindenestül az övé lehessen, — hogy egy lényé legyenek mind a ketten. Ha valahol, itt van igaz a goethei „Stirb und Werde”-nek: minden szerelemben egy kicsit meghal a régi énünk, hogy a kettős magafeledkezésből új emberként szülessünk és eszméljünk újra. De ez csak pillanat a szerelem életében még akkor is, ha örökkévalóságnak tűnik is fel. Hiszen minden öröm az örökkévalóságra törekszik, de az a tragikus benne, hogy csupán a mulandó idő egy szakaszát érheti el. A szerelem sem valósíthatja meg azt a benső, teljes egyesülést, melyre a szerelmesek vágyakoznak, de ajándéku kapják az időtől a harmadikat, a gyermeket, akiben mind a kettőjük lénye egységbe fonódva folytatódik. Az élet így tör bennük az örökkévalóság felé.

Ezek az ekstatikus pillanatokon kívül azonban a szerelem lényegénél fogva nem lehet más, mint az inga lengése az Én és a Te között, s a Mi-Kettennek ez a nyugtalanság a kísérő jelensége. Magában a szerelemben benső ellentét rejlik: egoizmus és altruizmus, önállítás és önátadás találkoznak benne. Egyfelől valóban csupa önzés, mert önző módon a magam kiegészülését, a magam boldogságát keresem benne, — másfelől viszont önzetlenség, önfeláldozás, mert a magam énjét akarom odaadni, hogy a másik fél kiegészülhessen, hisz tudom és érzem, hogy, ha én nem egészíthetem ki őt, ő sem egészíthet ki engem. E nélkül mind a ketten visszazuhanunk kínzó magányosságunkba. Innen van, hogy a szerelemben a boldog egység mámore és a fájó különlét szomorúsága váltogatják egymást.

Hogy a szerelmet valóban kiegészülésnek kell tartanunk, semmi sem bizonyítja jobban, mint az a jelenség, hogy benne nem csupán egy másik lényre, de önmagunkra is rátalálunk. Hány szerelmes érzi, hogy szerelmében nemcsak társat talált, hanem igazában önmagát is megtalálta, s ezáltal más emberre lett, mint aki volt! S ez a tény egyúttal bizonyosága annak is, hogy a szerelem nem pusztán nemi vágy, nem pusztán ösztön. Annál sokkal több: lelki élmény, amely a magasabb, az értékesebb lét vágyából fakad. A test csupán eszköze, melyet fölhasznál, de vele nem azonos. A lélek az ösztön medrében hömpölygeti a maga élményeit, mint a folyam folyton áramló hullámain, de ahogy nem egy a meder és a víz, úgy nem egy a nemiség és a szerelem se, noha együtt szoktak mutatkozni.

De van nemiség szerelem nélkül s a szerelem is el tud szakadni legmagasabb fokán a nemiségtől. A tisztán érzéki, ú. n. szerelem igazában ellentmondás, mert a szerelemben keresett kiegészülés, többletel (a mi-ketten-egység élménye) hiányzik belőle: a pusztán nemi kielégülésben a társ valójában nem is társ, csak az érzéki élvezet eszköze. Ezért a személye nem is fontos: az élvezet emlékével együtt elfelejtődik. Az igazi szerelmesek azonban még akkor sem szakadnak el egymástól teljesen, ha maga a szerelem elmúlik.

*

Ismeretes, hogy az ember fejlődése rendjében az által hagyhatta el az állatvilágot, hogy életének két létcentruma alakult ki: a vitális és a szellemi. A vitális létcentrum, mely lételeben az állattal közös mozzanat, a létben való megmaradásra törekvésnek forrása, míg a tisztán emberi-szellemi létcentrum arra készteti, hogy maga teremtsen az élete számára új környezetet és tűzzön ki új célokat. Az ember ily módon nem csupán él, hanem teremt is. Életének ingadozásai és ellentétei e két létcentrum közt fennálló feszültség következményei.

Minden jel arra mutat, hogy a férfi és a nő egész lényét átjáró különbségük is onnan származik, hogy életük súlypontja más és más létcentrumban fekszik. Noha mind a ketten emberek, mind a ketten egyaránt élnek a biológiai és a szellemi síkban, mégis úgy tűnik fel, mintha a férfi inkább a szellemi, a nő pedig a természetes, biológiai síkban volna jobban otthon. Élettani szempontból u. i. szó sem férhet hozzá, — a statisztika is mutatja, — a férfi a pusztulásra hajlamosabb „gyengébb” nem. Több fiú-gyermek születik, mint leány és alig pár év múlva az egyensúly helyreáll köztük, hogy aztán késő vénséget sokkal több öreg asszony érhessem meg, mint férfi. A testi szenvedést is sokkal könnyebben viseli és aránylag többet bír elhordozni belőle a nő. Kétségtelenül azért, mert a nő egész testi-lelki alkatában közelebb maradt a természethez. Jobban a valóságok között él, a kézzel elérhetőre törekszik, távoliakról csak álmodozik, de nem szeret elindulni értük a bizonytalanba. Megvan benne az aprólékoshoz való vonzódás: a szépet se nagy alkotásokban, hanem virágcsendéletben, miniatűrökben, kézimunkákban, iparművészetben fejezi ki lelkének megfelelő formában. Ősztönei biztosabbak, mint a férfié, mert nem szakadt el a biológiai létcentrumtól: a megmaradásra nagyobb a hajlandósága, mint az újat-teremtésre. Szűk kört épít ki magának, ez az otthona, s ott biztosabban él és mozog, mint künt a nagy világban. Lénye tehát centripetális. Mindent, ami kedves neki, ebbe az otthonba, a maga kis körébe szeretne bevonni. Szerelmi életében is magához várja, magába fogadja a férfit, nem megy hozzá, legfeljebb félúton elébe, hogy aztán vele együtt térjen haza. E vonások miatt mondják róla, hogy „hű a földhöz”, mely kitermelte magából és amelyen szívesen veti meg a lábát. Általában valami nagy zárttság ömlik el egész lényén. Testileg is zártabb, egységesebb, mint a férfi. A férfitest u. i. zeg-zugos. Hiányzik belőle az egység. Arca változatosabb és kifejezőbb, izomrendszere részletezőbb, de egész teste szétesőbb, mint a nőé. A női

test vele szemben sokkal egyértelműbb; nemi jellegét részletekben sem vetkezi le. Az arc sokkal inkább egyszerűen a nőt fejezi ki, mint a mögötte megbújó lelkiséget. Ezt a tulajdonságot a kendőzéssel még fokozzák is a nők, így aztán sikerül nekik egy szinte uniformizált női arcot megvalósítani, mint Amerikában szembetűnő, mely semmi mást nem akar, mint azt mondani a férfinak: „fiatal vagyok, szép vagyok és szeretnék neked tetszeni!” A női testnek ez az egysége és zárt harmóniája, enyhe vonalai az oka, hogy örök tárgya a művészetnek, s nem az, hogy a legtöbb művész férfi és így természetesen vonzódik a nő felé. A szép mindig egység a sok-szerűségben, s ez sokkal nagyobb mértékben található meg a nő testén, mint a férfién.

A női létnek ez a belső zártsága a magyarázata, hogy minden olyan szerep, amely kiszakítja a nőt a maga szűkebb világából, idegen a számára. Az áttörés nem kedves neki. A „világban” nem érzi jól magát. Ha sorsa hivatalba, kenyérkereső foglalkozásba kényszeríti, örül, ha ezt otthagyhatja és másnap már azt is elfelejti, hogy valaha hivatalba járt és kenyérkereső volt. Nem úgy, mint a férfi, aki sokszor belehal abba, hogy nyugdíjba kellett mennie: a nyugdíjjal elvész rá nézve az élet értelme.

Mert a férfi élete centrifugális, az alkotás, a teremtés szándékával tör a világ felé. Szeretne mindent megváltoztatni maga körül. Nem élhet bizonyos agresszivitás nélkül. Aktívnak, támadónak kell lennie, hogy kielégüljön. Létének iránya önmagától-el-felé mutat, míg a nőé önmagához vezet. Kettőjük kapcsolatában is a férfi az, aki keresi a nőt s a nő „várja” a férfit.

A szellemi világ felé fordultsága miatt az aktívabb és a kívülről is láthatóbb a férfi élete. Tárgyhoz kötöttebb, teremtebb. Mély ok van annak, hogy a nagy vallásalapítók, nagy filozófusok, nagy művészek mind férfiak, s hogy moha a nőt az érzelmesebb félnek szokás tartani, nincs köztük egyetlen valamirevaló zeneszerző sem, hanem a férfiak zenéjén át fejezik ki érzelmeiket. A férfi azonban ezt az alkotásban való felsőbbbségét tudatalatti lényének elvesztésével fizeti meg: a tudattalan ösztönös világában a nő sokkal biztosabban mozog. Intuíciójával rátalál a helyes útra ott, ahol a férfi bizonytalanul tapogat.

Ezért a férfi sorsa a világban való szétszóródás. Önmagát feláldozza egy lényen kívül álló foglalkozásnak, gondolatait átadja a közösségnek, alkotásaiból csak a teremtés örömet és kínjait mondhatja a magáénak. Mindig többet kell adnia, mint amit kaphat. De ez természetes, mert a teremtés mindig áldozat. Önfeláldozás és nem nyereszkeskedés. Mint a nemi aktusban a férfinak sok millió spermája keresi a nő egyetlen petéjét, hogy valamelyik felébreszthesse a magzat életét, úgy a férfi szerepe az egész vonalon ez az ébresztés: a szellemre való eszméltetés. A nő is csak a férfin át és a férfi által élhet szellemi életet. Innen van az, hogy a nő szellemi téren sohasem tud más lenni, csak tanítvány, legfeljebb társ. A szellem számára egy férfinak kell őt felébreszteni, s alkalmazkodó képessége, — ez a vitális létcentrum erőssége, — oly nagy, hogy mindig olyanán tud lenni, mint amilyennek a szerelmese kívánja őt. Ez azonban

mindig külszín: a nő a maga igazi benső valóját sohase árulja el és soha sem adja át senkinek. Ezt megőrzi önmagának. Innen van titokzatossága, mely oly sok gondolkodó férfinak okozott már fej-törést. A férfi-lélek sokkal ismertebb, úgy szólva nyitott könyv mindenki előtt, — a nő nehezen enged magában olvasni. Ebből sokan azt vélik, mincs is saját szövege, — fehér lap, amelyet a férfi ír tele.

Nagy tévedésben vannak tehát a nő-emancipáció hívei, mikor a nőket úgy akarják „felszabadítani“, hogy férfi-életre szabadítják őket. Amennyire ferdeség az egyik nemnek a másik által való elnyomása, épp annyira helytelen volna, ha a szabadság a nő számára azt jelentené, hogy férfi módra élhet. Mindegyikük csak a saját belső természetének megfelelő életformában lehet boldog. Ennek a tagadása csak fáradt társadalmakban következik el, mikor a természetes szaporaság lecsökken és a faj életereje kihalóban van. Az effeminált férfi és az evirált nő éppen olyan eltévelyedés, mint a homoszexualitás és más ilyen perverziók. A faj kiöregedésének jele, mikor a két nem természetes kielégülése és a belőle fakadó életformák eltűnnek.

Érthető az is, hogy ilyenkor az eltévelyedés forrása rendesen a női lélek, mert ez az ösztönösebb: a bajt jobban megérzi. Ez zavarodik meg és férfi akar lenni. Aggresszívvé válik, hangos szereplő lesz és szabadosságra tör („szabad szerelem“), mert lényénél fogva kevésbé tárgyhoz kötött a gondolkodása, mint a férfié s így a törvény és a szükségszerűség fogalmai homályosak előtte. A nő csak kétféleképpen tud élni: vagy a valóságban, vagy a képzeletben. S ha egyszer a valóságtól elszakad, a képzelet árkon-bokron keresztül viszi őt, míg halálra nem sebzí magát. Ezért a nő általában kötetlenebbnek, szabadabbnak, forradalmibbnak tűnik fel ilyenkor, mint a férfi. Egy férfi soha sem tud eredeti létcentrumától annyira eltávolodni, mint az ú. n. magát felszabadított nő, — még erkölcsileg sem zuhanhat olyan mélyre, mint ahogyan el tud zúllni a nő, ha kicsúszik a talaj a lába alól.

Férfi és nő közt mégis az a tény von el nem mosható határt, hogy a férfi létcentrumának a szellemben gyökerezése miatt csak időnként nemi lény, a nő azonban a természetes létben gyökerezettségénél fogva mindig és állandóan az. A férfi már azért is csak relatíve nemi lény, mert nemi képessége nem végtelen. A nő azonban nem csak méha, hanem állandóan teljes nemiségének birtokában van. Érthető tehát, ha a szerelemben a férfi vész el, téved el, jobban neki ez nincs az élete előterében, a nő pedig benne él. A férfi nemi élete hangosabb és a szexuális aktus felé tör, a nőé halkabb, de annál sokkal többértű. Nincs magára erre az aktusra korlátozva, mert egész teste szinte minden részében fogékony a nemi ingerek iránt és érzékenysége e téren kimeríthetetlen. A férfi sexualitása kitörőbb, de epizódikusabb, a másik félhez kötöttebb; a nőé ellenben csendesebb, de állandóbb és mélyebben rejlő. Öröme is halkabb, de tartósabb. Így a nő a szerelemben is önmaga tud maradni, míg a férfi teljesen odaadja magát érzelmének. A józanabb fél két szerelmes között rendesen a nő szokott lenni. Mert neki a szerelem hétköznapi állandóság, a férfinak azonban ünnepi ritkaság. A nő nem tud szerelem nélkül élni, a férfi el tud róla feledkezni, a műve kedvéért.

Különös paradoxon, hogy — teljes és állandó nemi lény volta miatt, — a nő látszólag jobban a férfihoz van kötve, mint megfordítva áll az eset, mégis a nő számára a férfi csak eszköz és nem cél. A szexuális a nőn és a nővel történik: érthető, ha ez őt jobban felzaklatja, kedélyében mélyebben érinti és fontosabbnak érzi, mint a férfi. Ezért aztán a nemi hűtlenséget a férfi jelentéktelen és múlt jelenségnek hajlandó látni, melynek a szerelemhez, mint ilyenkor hangsúlyozni szokta, semmi köze, — a nő azonban ezt súlyos és megbocsáthatatlan bűnnek érzi magával szemben. Ha pedig maga követi el, lelkiismeretét vagy csak kényszerrel, vagy a szerelemmel tudja megnyugtanni. A nagy különbség köztük ott rejlik, hogy míg a férfi életében a nemiség úgy szólva kizárólag a nemi aktusra törekvést és annak a beteljesítését jelenti, a nőnél ez csupán átmeneti stádium. Nála a nemi aktus nem vég, mint a férfinál, hanem áldozat egy, az ő szemében sokkal nagyobb érték kedvéért. Odaadja magát, vagy mert szeret, mert boldoggá teszi vele azt, akit szeret, — vagy, mert szívesen lenne anyja a szeretett férfi gyermekének. Nemi élete tehát sokkal inkább a gyermekre, és a tartós együttélés boldogságára van irányulva, mint a férfié. Anyának lenni, az a beteljesülése, értelme számára a nemi életnek. Atyának lenni, — nem az. Az ember lelkileg is egészen másképpen atya, mint anya. Minden igazi nő a szerelemben gyereket akar, vagy azt legalább is vállalja. Ez elől csak az evirált és perverzióba tévedt vagy kényszerült nő húzódozik. Mert a nő él ugyan a férfival, mint a szükséges rosszal, de soha sem adja át magát neki maradék nélkül, csupán, mint anya a gyermekében tud egészen felolvadni. Ez a testiségen túlmenő női vágy érteti meg velünk, miért nem érdeklődnek általában a nők a nemi életre vonatkozó képek iránt, s minden ezzel összefüggő külső izgatás iránt meglehetősen hűvösek, mert a messzibb célnak megfelelő benső izgalom a természetük. A férfiban a testi valóságot elfogadja, de nem ebbe szeret bele, mint ahogy a férfi csupán szép testéért képes szeretni egy nőt. Szépség és más eféle testi jelleg nem lényeges a férfiban a nő szemével nézve, mert a nő azt akarja, hogy a férfi neki valami nagy teljesítménnyel „imponáljon“. Hogy aztán melyik nőnek mivel lehet „imponálni“, az a nő lelkiségére jellemző. Alantas lelkek képesek futni valaki után, mert nagy nőhódító híre van: örömmel állnak hát be ők is az áldozatok közé. Mindenki, aki „hős“, akár a mozi-vásznál, akár a színpadon, vagy még az életben is, asszonyok és lányok ostromának van kitéve. Általában mégis igaz, hogy a testi teljesítmény nem elég az igazi nőnek: a férfias, határozott jellemet, a derűs életkedvet, az ésszt sokkal többre tartja a testi előnyöknél. Ez nem azt jelenti, mintha a nő szellemibb volna, mint a férfi, ellenben az a paradoxon rejlik benne, hogy a nő teljesebb sexualitása mellett sokkal kevésbé él benne a nemi aktusban, mint a szellemibb férfi. Egy leány férjhez megy anélkül, hogy a nemi aktusra gondolna, és ezt néha maga is meglepődéssel fogadja, mert a házasságkötésben is sokkal jobban foglalkoztatja őt a gyerek, a család, a férj gondoskodása róla, társadalmi helyzete, mint a nemek kapcsolata. A szerelem nála inkább ezt, és bizonyos gyöngédségre való vágya-

kozást jelent, mint a férfival való bensőbb kapcsolatot. Rendesen a nőnek ezt a viselkedését szokták a passzivitásaként emlegetni, a férfi aktivitásával szemben, de tisztában kell vele lennünk, hogy ez valójában éppen nem passzivitás, hanem a hasonló célnak különböző szereposztásban való megközelítése. Hiszen a szerelem a férfinak és nőnek a nemiségen nyugvó olyan kapcsolata, melyben mind a ketten egyformán vesznek részt, csak mindegyik másképpen, a maga lényének megfelelően. Mindketten a másikon ébrednek rá a maguk nemi életére. Találkozásuk egy érték megvalósulása, mely addig csak lehetőség gyanánt lebegett felettük. Meddő kérdés volna azt felvetni, melyikük az értékesebb? — ámbár ezzel sokszor találkozunk. Mindegyiknek megvan a maga értéke, s az életben az a jó, hogy ez a két érték úgy léphet egymással kapcsolatba, hogy mindegyikük megőrizheti a maga benső mivoltát, sőt e kapcsolat által mind a kettő valahogyan többé válhat: a házasságban, a családban lényük úgy teljesezhet ki, hogy az új életformában értékben is emelkedhetnek.

Maga a házasság is, férfi és nő nemi vonalmának ez az intézményes formája, bizonyosan a női lélekben fogant meg. A nő u. i. a háznak, a földművelésnek, a családi életnek az ihletője. Nemcsak a házi tűzhelynek, de a polgárosult városi élet szimbolikus tűzének őrzése is nőkre bízott: a ház asszonyának, illetőleg a Vesta-szűzeknek volt ez a régi Rómában kötelességük. Ahogy magában rejti és melengeti a magzatot, a jövőendő élet csiráját, épp úgy óv minden értéket, s ez teszi a nőt a ház valóságos védőszellemévé, aki ezzel a tulajdonságával főképpen a családi közösségre van hangolva. Akármennyire eltávolodik innen, mindig úgy tér oda vissza, mint a hajó a kikötőbe: hazamegy, ahonnan nem kívánczik ki a világba. Józanságban, mértéktartásban, a maga körül való rendteremtésben, a nő sokszorosan felülmúlja a férfit. Ennek köszöni, hogy oly sok nagy uralkodó került ki közülük; noha a férfiakal összehasonlítva, sokszorosan kevesebb számú nő ült a trónon, mint férfi. Sokkal több ösztönös emberismeret rejlik benne, mint a férfiban, ezért a szerelemben is, noha ő a gyengébb és passzívabb fél, veleszületett ügyességével, felül tud kerekedni szerelmesén. Valaki találóan jegyezte meg, hogy a férfi a szerelmi versenyben nehézkes medveként mozog, míg a nő szarvas-könnyűséggel iramlík a cél felé. A legeggyűgyűbb nő újja körül tudja forgatni a legönteltebb Casanovát, aki pedig ellenállhatatlannak képzei magát. Mert a férfi ébreszti ugyan a maga nőiségének öntudatára a nőt, mint ezt Csipkerózsika meséje is szimbolizálja, — a szerelem útján mégis a nő formálja, alakítja, mondhatnám: neveli a férfit.* A társaságos élet végtelenül eldurvul ott, ahol a nők abból ki vannak zárva. Az élet finomságai, az érintkezés könnyed formái mind a nőknek köszönhető. Kettőjük lelkiisége tehát valóban csak együtt, az együttélésben ad ki egy teljes emberi lelket. Érthető tehát, ha kapcsolatukban egyiknek sem kell elvesznie, hanem éppen együttesen élhetik ki valóban a saját sze-

* V. ö. Széchenyi és Crescence; Stendhal és Météilde Viscontini (*De l'Amour*, 13.) kapcsolatát.

mélyes, egyéni létüknek is a lehetőségeit. Kölcsönös vonzódásuk egymáshoz lényük legbenső metafizikai mivoltának megnyilvánulása.

E vonzódás tragikus mozzanata mégis abban mutatkozik meg, hogy nem egyazon alakban élük meg ezt a vonzó erőt, s ha az egyik fél hatalmaskodó hajlamában a másik fél különbözését, személyi másféleségét nem eléggé tiszteli és azt semmibe veszi, vagy önmagához akarja hasonlítani, akkor az ellentétek nemhogy elsimulnának, hanem kiélesednek köztük. A férfi u. i. másképpen kívánja a nőt, mint a nő a férfit. A férfi kívánsága tárgyyszerűbb, szemléletesebb: az egész nőt értékeli erőtikusan, teste minden részletével, hangjával, mozdulatával. Az érzékekre vonatkoztatva azt mondhatnók: a férfi a szemén és tapintóérzékén át lesz szerelmes, a nő a halláson át. A hang, a szó mindennél jobban megkapja. Ábrándosan, ködszerűen szeret egy alakot, akit meg akar szólaltatni. Szerelmese mindig kissé egy más világ küldötté, aki eljött egyenesen hozzá, mint Lohengrin Elzához. Ez persze, nem azt akarja mondani, hogy a nő szellemibben szeret, csupán azt, hogy nem annyira testszerűen, mint a férfi. Sokkal nagyobb ambíciót lel abban, hogy szerelmesének őrzője, a művének ihletője, életének társa legyen, mint a szerelmi aktusban partnere. Ez nála mintegy kedves ráadás, de nem lényege a szerelemnek, mert nem a sexualitást keresi, hanem a gyereket, vagy azt a művet, amiért szerelmesére föltekinthet. A nő szerelme u. i. a férfi iránt akkor hal meg, amikor már nem tud rája valamért fölfelé nézni.* Testi oldalon inkább a saját testének előnye iránt érez szinte önkénytelen narcissizmust. Mondhatnánk: a saját testébe szerelmes. Ezt ékesíti, igyekszik tetszetőssé és kíváratossá tenni. Tisztában van ennek az értékével, s ha lezüllik, ezt adja el. A férfi pedig a szellemét szokta prostituálni. A lezüllesnek ez a foka azonban oly messze van már a szerelemtől, mint Makó Jeruzsálemtől. Hiszen szerelem és ideál összetartoznak, nem hiába lát benne Platon olyan mozgást, amelynek iránya a nemlévőtől a létező felé halad: a szerelem az ábránd tetetöltése.

A szerelemben a szeretett lény bizonyos nagyraértékelt tulajdonságok hordozója, de ezeket nem azért értékeljük, mert megvannak szerelmesünkön, hanem szerelmesünket azért szeretjük, mert ezeket a már eleve értékelt értékeket éppen ő rajta találtuk meg. Egy szóval: a szerelmes inkább azt szereti, aminek lennie kellene az ő érzése szerint, mint azt, ami van. Ezért nem lehet a szerelem testi és ösztönjellegű vágy: a szellem jelenléte nélkül elképzelhetetlen. Így érthetjük meg, hogy a szerelem ismeretlen ott, ahol az ember nem érte el a szellemi fejlettség elég magas fokát. Sem a troglodyták, de még a pelagok se szerethettek úgy, mint az európai magas kultúrájú népek. Mint ahogy a primitívek közt pl. Ponapé szigetén ma is tudnak a párázsról, meg a házasságról, de a szerelemről fogalmuk sincs. Kétségtelennek látszik egyébként, hogy a szerelemben is a nő volt a férfi nevelője, mert nagyobb érzelmi mélysége volt a történet tanúsága szerint a férfi számára az iránytű, melynél a természetes ösztön az ideálisabb lelkiség felé igazodha-

* Olv. Stendhal: *De l'Amour*; Fragments, 65.

tott. Mint ahogy általában igaz az, hogy a férfi olyan szerelmes, amilyennek őt a nő akarja. Persze, ez sokban megfordítva is igaz, s a történet e téren a vezetés tekintetében jogosan beszél férfias és nőies korokról. Így volt a renaissance kétségtelenül férfias, a rokokó pedig nőies korszak Európa multjában. E téren Ortega y Gassetnek adunk igazat, aki szerint „az asszony befolyása atmoszférikus, s éppen ezért mindenütt jelenvaló és láthatatlan... úgy hat a férfira, mint az égőv a növényre. A kedves életfelfogásának alapszíne könnyedén és szünet nélkül ránehezedik a férfi szellemének vonásaira, mígnem magához, saját képére alakítja át.”

A nemiség e szerint férfiban és nőben egyaránt nem pusztán testi jelleget, hanem egész lényüknek alapvető meghatározottságát jelenti. Érdekes, hogy a léleknek ez a két oldala a tudatos és tudattalan lelki élet alakjában az egyes emberekben is megtalálható. Mindnyájunkban él egy férfi és egy nő egyszerre, s az életünk ennek a két félnek feleléséből, a küzdelméből indul el. Jung a férfi tudattalan felelő társát *anima*-nak, a nőét *animus*-nak nevezi, s azt akarja vele mondani, hogy minden férfi egy kissé nő is, és minden nő egy kissé férfi is. Tudatosan a férfi férfiéletet él, a nő nőéletet. De a bennük rejlő tudattalan fél, amely talán nem is a gyöngébbik, keresi a maga érvényesülését, s ez hajtja az embert a párválasztás felé: a férfi a maga animáját és a nő a maga animusát vetíti rá egy nőre, illetve egy férfire, akit azzal azonosnak érez, — s ez a szerelem.

Ez a magyarázata annak, hogy a szerelem tele van elfogultságokkal. Nem elég hozzá, hogy az egyik ember férfi legyen, a másik nő. Az egyik nem tudna beleszeretni szókékbe és kövérekbe, a másik csak az ilyenekért hevül. Mert a benne élő tudattalan önkéntelenül is válogat, az egyik típusnak előnyt ad, a másikat háttérbe szorítja. Az irányt, amerre a szerelemben úgy a férfi, mint a nő törekszik, nagyon érdekesen fejezi ki Goethe két mélyértelmű verse: az egyik *A halász* (Der Fischer), a másik *Az isten és a bajadér* (Der Gott und die Bajadere). A halászt a vízi tündér lehúzza a mélybe, a szegény, megvetett bajadért az isten szerelme fölemeli az égbe. — Mit jelent ez a két szimbólum?

A férfi, mint már volt róla szó, a maga tevékenységével egy új tárgyi világot alkot, a kultúrát és általában ebben a szellemi világban él. A szerelemben ebből a csinált világból szeretne visszatalálni az elveszett és a tudattalan mélyére szorított ösztönös életbe: ennek a biztosságába, derűjébe és nyugalmaiba. Hogy ezt elérje, vissza kell merülnie abba, amit elhagyott. Pszichoanalitikusok úgy szokták ezt kifejezni, hogy Oedipus-komplexuma van: a saját édesanyjába szerelmes a tudata mélyén és azt keresi más nőknél is. Persze, nem erről van szó, de valami visszavágyásról, ez tagadhatatlan. Valami ősihez menekül, mikor a szerelemben a nőhöz fordul. S minthogy elfojtott, tudattalan életében ezek az ősi, ösztönös vágyak és érzelmek rejlenek, szerelmesében is a kedélyt, az érzelmi életet, a titokzatos ihletet keresi. Így lesz neki a nő az a fele, akihez hazamegy, akinél otthont talál. S mennél jobban leköti, elfoglalja a külső világ, annál inkább nem keres mást a nőben, mint kedves játékszer és

vigasztalót. Ezért lesz a nőből rabnő és háremhölgy az erkölcsiség alacsony fokán, csak a szeretet magas etikai síkjában válik a férfi egyenlőrangú és -értékű élettársává. Csak az emelkedett lélek szerelme lehet maga is emelkedett és megnemesült.

Egészen véve azonban, a férfi a szerelemben is a maga hatalom- és alkotásvágyát óhajtja kielégíteni, a nő itt is otthont keres és őrzi az ösztön biztonságát a jövőndő érdekében. Mert a férfi értéke abban rejlik, amit alkot, amit létrehoz, a nőé meg abban, hogy — van. Más szóval: egy folyton változó valóságban kifejeződő centruma tud lenni egy emberi életformának, a családnak. Ennek az érdekében őrzi magát is, mikor a szerelemben nem olvad fel mindenestül. Az ő életének a kevésbbé lényeges oldala az, amit a világnak mutat. A lelke mélyén tudattalanul él, de a világnak tudatosan szerepet játszik. Ez az oka, hogy majd minden nőben egy színésznő veszett el. Ösztönös alkalmazkodó képessége miatt rögtön kész a szerelme kivánta maszkot felöltöni, sőt maga is ösztönt hisz ennek az igazságában, mikor szerepét eljátssza, mint ezt jól érezteti Huxley-nak *Két vagy három Grácia* című regénye. Az ő tudattalan animusa tehát valami szellemi létformára, egy valamiben kitűnő férfi alakjára tud rávetődni. S ha ezt megtalálta, csodálatos módon tud hozzája hasonlítani; életének és művének őrzőjévé lenni. Férfinél szemtől-szembe való látás nélkül elképzelhetetlen a szerelem, még ha olyan villámcsapásként éri is őt, mint Dantét a Beatrice-vel való találkozás a firenzei hídon. Nőnek nem kell látnia azt, akibe látatlanul beleszeret. Elég hozzá a híre. Valentino, mert mozihős volt, a világ minden részéből kapta a nők szerelmes leveleit. Mikor Lindbergh átrepülte az óceánt, a nők ezrével rohanták meg. És Csinszka is látatlanból gyúlt lánggra a költő Ady Endre iránt, egy svájci nevelőintézet kísértő magányában, s hosszú harcot vívott, míg szerelmesét elérhette. E harcban az effeminált Adyé volt a passzívabb szerep. A nő tehát egy árnyképbe szerelmes tudattalanul és szerelmi boldogsága attól függ, képes-e ez az árnykép a valóságban testet öltetni. Ha igen, akkor aztán szerelmeséhez odasimul, mint a folyondár és neki és belőle él. De ha ez nem történik meg, akár házasságban, akár házasságon kívül tudattalan animusa a világról valami primitív, de konok véleményképződésben fog megnyilvánulni. A szerelmes nő u. i. szerelme fejével gondolkodik, míg a férfi szerelme indokolatlan rokon- és ellenszenvét, értékeléseit veszi át s ez a fontosabb, mert ezekre épül a világnézetünk. Az a nő, aki a szerelemre képtelen, megmarad a maga tudattalanból fakadó előítéleteinél. Ezek azok a háрпиák, akikkel nem lehet vitatkozni, mert mindent jobban tudnak, mint bárki más, és akiknek pletykakedve fáradhatatlanul örül meg embereket és dolgokat, hiszen ők mindenkiről mindent tudnak.

*

Platon *Symposion*-jában Sokrates Erost, a szerelem istenét olyan „nagy démon”-nak tartja, akinek semmije sincs és éppen ezért vágyakozik valamire. A Gazdagságnak és Szegénységnek gyermeke, tehát bőség és nincstelenség, tobzódó pazarlás és inség egyesülnek

benne, — így lehet ellentétek szintézise és összhang teremtmője ellenfelek között. A vágyat magát a szegénység, a hiány érzete és a beteljesedés gazdag lehetősége, az ember két nemre oszlása szüli, de a vágy tárgya szerint a szerelemnek igen nagy skálája van a merő testi érintkezéstől a lelkek találkozásáig, sőt a misztikus egyesülésig, mikor a véges ember a végtelenbe való elmerülés csodálatos boldogságának lesz részesévé. Az „égi“ és a „földi“ szerelem azonban az egyetlen Szerelemnek: az ember kettős, azaz férfi- és nő-voltának csupán változatai, melyek éppen valóságuk és változatosságuk miatt az *egy* törvénynek, — Eros embert leigázó és formáló hatalmának — az elvnel szemléletesebb kifejezései.

Simon Péter